

TRABZON AYASOFYA KİLİSESİ BAHÇESİ'NDE BULUNAN FİĞÜRLÜ BİR MEZAR ANITI

A FIGURED GRAVE MONUMENT IN THE COURTYARD OF HAGIA SOPHIA CHURCH IN TRABZON

Selda ALP*

ÖZ

Bu yazı, günümüzde Trabzon Ayasofya Kilisesi bahçesinde yer alan ve 19. yüzyıl sonlarında dört yüzünde çocuk kabartmaları bulunan bir mezar anıtını konu almaktadır. Üç bloktan oluştuğu anlaşılan mezar anıtının; kareye yakın dikdörtgen formlu kaidesi ve kabartmalar içeren dikdörtgen gövdesi birlikte sergilenirken, anıta ait olması muhtemel tepelik kilise bahçesinde başka bir yere taşınmıştır. Mezar anıtı herhangi bir yazıt taşımadığından mezarın sahibinin kimliği, mezarı yaptıran ailenin etnik kökeni ve sanatçısı bilinmemektedir. Benzer şekilde günümüzde kentteki gayrimüslim mezarlıkları tamamen kaybolduğundan ve herhangi bir kayıt olmadığından mezar anıtının hangi mezarlıktan getirildiği belirlenememiştir. Mezar anıtının Toskana Bölgesinden çıkarılan Carrara mermerinden yapılmış olması ve 19. yüzyıl İtalya örnekleri ile yakın form benzerlikleri taşıması, Avrupalı bir heykeltıraş tarafından yapılmış olduğunu ve Trabzon'a getirtildiğini düşündürmektedir. Mezar anıtı üzerindeki kabartmalarda çocuk figürlerinin ellerinde tuttuğu oyuncak ve eşyalar İtalyan mezarlıklarında yapılmış örnekleri akla getirmektedir. Çocuk kabartmalarında figürlerin üzerindeki giysiler dönemin Trabzonlu ailelerinin giydiği kıyafetlerden oldukça farklı, daha çok Avrupalı tarzdadır. Mezar anıtı, Trabzon kentinde 19. yüzyıldan günümüze gelebilmiş tek figürlü örnek olması açısından önemli bir yere sahiptir. Trabzon Ayasofya Kilisesi bahçesinde tespit edilen mezar anıtı daha sonradan tespit edilecek 19. yüzyıl mezar anıtlarına öncü bir çalışma olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, 19. yüzyıl, gayrimüslim, mezar anıtları, heykeltıraşlık

ABSTRACT

This article is about a late 19th century tomb monument in the courtyard of Trabzon Hagia Sophia Church with child reliefs on its four sides. The monument is formed from three blocks and while its almost square rectangular pedestal and the body containing reliefs in the same form are exhibited together, the possible capital of the monument has been moved to another place in the church courtyard. Since the grave monument does not have any inscriptions, the identity of the owner of the tomb, the ethnic origin of the family

* Dr. Öğretim Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Eskişehir.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6959-145X> ♦ E-mail: salp@anadolu.edu.tr

who built the grave and the artist are unknown. Similarly, since the non-Muslim cemeteries in the city are completely lost today and there is no surviving record of them, it could not be determined from which cemetery it was brought. The fact that the tomb monument is made of Carrara marble extracted from Tuscany and has close similarities with the 19th century Italian samples suggests that it was made by a European sculptor and was brought to Trabzon. The objects and the toys held by the figures of children on the reliefs and their similarities with the examples in Italian graveyards also suggest Italian origin of the monument.

On the first side of the monument, a girl holding a flower is embroidered standing on a rectangular platform and from the front. The round collar dress on this female figure is animated with draperies starting from the chest. The dress is cut with a belt at waist, and the skirt is designed with a shirring down to the knee. Her feet are bare. Her round face, long and wavy hair is lowered down to her chest.

On the second side of the grave monument, the left foot of the male figure is depicted with a *hula-hoop* behind him, while his right foot is bent toward. The legs of the trousers on the figure are curled and rolled up to the knees. Once again, his feet are bare. He is wearing a draped long-sleeved sailor shirt. Round collar underwear is seen inside the shirt collar. His short and wavy hair is fluffy. Facial features have been erased. On the third side of the monument, a sitting nude boy is depicted. Sitting cross-legged, the child figure puts his right hand on his right leg and leaned his left hand against his chain. Even though most of his face is broken, the downward movements of his head show us that he is depicted with a thoughtful and sad expression. The pillow on which the figure is sitting, is quite swollen and rounded at the corners, adorned with a cord in the middle. There is a sling in the hands of the boy relief depicted on the fourth side. While the traces of the slingshot he was holding in his right hand can be seen, the broken left hand is probably holding a stone. The round neck sleeveless outfit is enlivened with drapes and is terminated on the knees.

The clothing of the figures of children seen on the reliefs follows European style and it is quite different from the clothes worn by the families living in Trabzon in this period. This monument is the only figured example surviving from the 19th century in Trabzon. This example recorded in Trabzon Church of Hagia Sophia, will be pioneering for the identification of other 19th century tomb monuments.

Keywords: *Trabzon, 19th century, non-Muslim, grave monument, sculpture*

Giriş

Karadeniz liman şehri Trabzon 18. ve 19. yüzyıllarda İstanbul ve İzmir gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli ticaret merkezlerinden biri olarak ünlenmiştir. Balta Limanı Ticaret Anlaşması gibi ticari anlaşmalarla dönemin güçlü devletleri Karadeniz'de ticaret yapmaya başlamış ve bölge uluslararası bir merkez haline gelmiştir¹. 19. yüzyılda gelişen Trabzon'da politik, yargı, finans, tarım ve teknik işler çoğunlukla Rumların elindeydi. Ticaretle birlikte zenginleşen finans merkezi haline gelen kentin bankerleri arasında anılan Konstantin Kapagiannidis, Kostantinos Theofylaktos ve Fostiropoulos'un dönemin ekonomik ve toplumsal hayatına etkileri büyüktür². Özellikle de Kostantinos Theofylaktos, Erzurum, Batum ve Sinop'a kadar Pontus ekonomisinin önemli isimlerinden biri olarak ünlenmiştir. Kendisinin inşa ettirdiği köşk günümüzde Trabzon Müzesi olarak kullanılmaktadır³.

19. yüzyılda Rusya, İngiltere, İtalya, Avusturya-Macaristan, Fransa gibi ülkelerin açtıkları konsolosluklar da Trabzon vilayetinin önemini göstermektedir⁴. Konsolosluklar sayesinde kente gelen Rum, Ermeni ve Latin aileler farklı meslek gruplarında çalışmaya başlamış, kentin nüfusu giderek artmıştır⁵. Kırım Savaşı'nın kent için önemli bir demografik değişim yarattığı; 1916-1918 yılları arasında Rus işgali yılları ile azalan sermaye, göç ve 1924 yılında yapılan nüfus mübadelesiyle eski önemini kaybettiği bilinmektedir⁶. Bu dönemde mesleklerinde başarılı Ermeni, Rum ve Müslüman esnaf kentten ayrılmaya başlamıştır.

19. yüzyılın son yıllarında deniz ticaretiyle zenginleşen İstanbul ve İzmir'le yarışan Trabzon ekonomik refah düzeyi yüksek bir yer olarak ünlenmiştir. Bu yıllarda inşa edilen banker ve esnaf konutları adı geçen kentlerle benzer özellikleri gösterirken, süsleme ve inşa kalitesiyle bugün hala görülebilir niteliktedir. Bu dönemden günümüze ulaşan sivil ve dini nitelikli yapılarda kabartma, resim, mozaik ve heykel örnekleri günümüzde kentteki müzelerde sergilenmektedir. Trabzon Kostaki Köşkü girişindeki Tykhe heykeli 19. yüzyılın ikinci yarısından günümüze gelen önemli bir örnek olarak verilebilir.

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra gayrimüslim banilerin özellikle İstanbul ve İzmir'de inşa ettirdiği yapılarda figürlü kabartma ve heykeller cephe süslemelerinde; sivil

1 Küttikoğlu, 1986, 97-133; Üner, 1994, 45-71; Baskıcı, 2012, 33-56.

2 PontosWorld, 2021; Eldem, 2017, 83-108.

3 Verilen bilgilere bankerin yaptırdığı köşkün İtalyan bir mimara yaptırıldığı, içinde kullanılan eşyaların İtalya'dan getirildiği anlaşılmaktadır. (Bk. Trabzon Müze Müdürlüğü, 2015)

4 Yılmaz, 2014, 153-195; Demircioğlu, 2001, 487-492.

5 Der Matossian, 2009, 226.

6 Üner, 1982, 287-318; Öksüz, 2014, 79'da Rusların 1914 Kasım ayından itibaren Karadeniz'de olduğu, 1915 yılından itibaren Şile'den Hopa'ya kadar bütün iskeleler ve deniz araçlarını vurduğunu; s.83'te 18 Nisan 1916 - 24 Şubat 1918 tarihleri arasında kentin Rus işgali altında olduğunu anlatmaktadır.

yapılarda bezeme programında, dini yapılarda ise liturjinin bir parçası olarak heykeller kullanılmıştır. Bu yüzyılda başta İstanbul olmak üzere İzmir ve Mersin gibi farklı kentlerde ikamet eden gayrimüslimlerin anıtsal nitelikli heykeller ve kabartmalarla süslü mezarlar ve şapeller yaptırıldıkları bilinmektedir⁷.

Trabzon gayrimüslim mezarlıkları

Trabzon şehir merkezi içinde Rum, Ermeni ve Katolik kiliselerinin ve manastırlarının yanında birer mezarlık olduğu akla gelen ilk uygulama olsa da bugüne ulaşan bir gayrimüslim mezarlığı tespit edilememiştir. Trabzon'da kiliselerin bahçelerinde nadir de olsa gömü yapıldığının izleri günümüzde sadece Santa Maria Kilisesi bahçesindeki Doktor Louis ve eşi Emille Sassi'nin 1863 yılında yapılmış mezar taşlarıdır. Trabzon'da kiliselerin etrafındaki mezar ve mezarlıklar camiye dönüştürme sürecinde kaldırılmış oldukları gibi, kentsel gelişim süreci içerisinde kamulaştırma ve artan yapılaşma nedenleriyle de günümüze ulaşamamışlardır.

Osmanlı Arşivi kayıtlarında kentin gayrimüslim mezarlıkları ile ilgili az sayıda bilgiye ulaşılmıştır. 1819 tarihli bir belgeye göre, meydana yakın bir yerde bulunan Surp Oksent Ermeni Kilisesi'nin yanında mezarlık bulunmaktadır⁸. 1850 tarihli bir diğer kayıta Trabzon'da bir Protestan Mezarlığı bulunmadığı için bir ferman çıkarıldığı; 1859 yılında Katolikler için şehir dışında bir mahallenin mezarlık olarak kullanılmasına ruhsat verildiği anlaşılmaktadır⁹. 1864 tarihli bir belgede, Uzunsokak'ta Katolik cemaatine ait kilisenin bitişiğinde mezarlık yer aldığı görülmektedir¹⁰. 1875 tarihli Salname'de şehirde üç Ermeni kilisesinin yanında iki Katolik kilisesinin ve bir mezarlığının bulunduğu; 1878 tarihli Salname'de ise Protestan mahallesi ve mezarlığının temin edildiği yazılıdır¹¹.

Eski kent fotoğrafları, Trabzon'da günümüze gelmeyen gayrimüslim mezarlıklarında da anıtsal nitelikli eserler ve şapeller bulunduğunu gösterir. Elimizde bu düşüncemizi destekleyen birkaç fotoğraf bulunmaktadır. 1893 tarihinde Gabriel Millet tarafından çekilmiş fotoğrafta Minthron Tepesi'nden (günümüzde Boztepe) kentin görünümünde günümüze ulaşamayan anıtsal nitelikli mezarlar izlenir. Fotoğrafta görüldüğü üzere, mezarlık alanı bir çevre duvarla sınırlanmamış; aile ve tekli gömü alanları içinde obelisk, haç, yüksek kaideli ve heykelli mezarlar bulunmaktadır¹². (Fot.1) Anthony Bryer ve David Winfield'in *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi Eserleri ve*

7 İstanbul, İzmir ve Mersin'de yapılmış anıtsal mezar anıtları için bakınız; Şarlak, 2005, 60; Ülkü, 2005, 96.; Gürman ve Fitton Brown, 2013, 10.

8 Yılmaz, 2016, 1233-1247.

9 BOA - İ.HR, 65/3186 (H.10-07-1266) no.'lu belge; BOA - A.}AMD.18-73 (H. 10-07-1275), 298-3/HR.MKT/H. 25-12-1275) no.'lu belge.

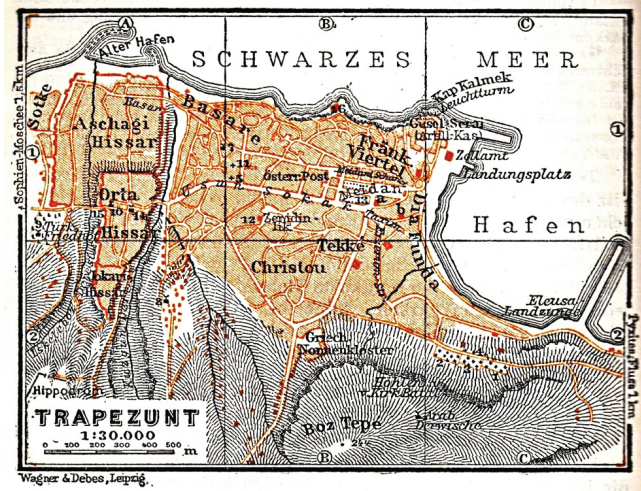
10 BOA - ŞD; 1864-4 (H. 7-05-1327) no.'lu belge.

11 Yılmaz, 2016, 1236-1240.

12 Karpuz, 2018, 31, Res. 39 da Çömlekçi mahallesi Maşatlık Eski Rum Mezarlığının bir fotoğrafı görülmektedir. H. Karpuz mezarlığın yerinin Boztepe'nin kuzey yamaçlarında olduğunu 13. ve 15. Yüzyılda kurulduğunu söylemektedir.

Harita 1:

Wagner ve Debes'in
1914 tarihli Trabzon
Haritası.
(Wagner & Debes.
1914.)

Erklärung der Zahlen. Friedhöfe: 1. Armenisch-kathol. C 2; 2. Griechischer C 2; 3. Lateinischer C 2; 4. Protestantischer C 2. — Moscheen und Kirchen: 5. Ai Jané B 1; 6. Griechische Kathedrale B 1; 7. Große Moschee A B 1; 8. Jeni Dschuma Dschami (St. Eugenius) A 2; 9. Kathunisch-moschee A 1; 10. Orta Hissar Dschami A 1; 11. St. Basilius B 1. — 12. Österr.-ungar. Vizekonsulat B 1. — 13. Anlagen des Hurrijet Meidán B 1. — 14. Serai A 1. — 15. Zendan Kapu A 1.

Topografyası kitabında Boztepe'nin kuzey yamaçlarında bulunan Eski Rum Mezarlığı'na ilişkin fotoğraf da önemli görsel kaynaklar arasında yer alır¹³.

Baedeker'in 1914 tarihli Trabzon kenti haritasında 1-2-3-4 numaralarla işaretlenen mezarlıklar sırasıyla Ermeni Katolik, Rum, Latin ve Protestan mezarlıkları olarak yan yana gösterilmiştir¹⁴. (Harita 1) Bu haritaya göre günümüze gelmeyen mezarlık alanları Arap Derviş ve Kırk Battal'ın altında sahile yakın olasılıkla Çömlekçi Mahallesi'ndeki Maşatlık Eski Rum Mezarlığı olarak bilinen yerdedir¹⁵. Maşatlık ve bugün Fatih Parkı'nın bulunduğu alanda, Yeni Cuma'da SGK binasının bulunduğu yerde, Atapark'tan Ayasofya'ya kadar belli aralıklarla farklı mezarlıkların olduğu da bilinmektedir. Günümüze ulaşmayan bu mezarlıklar ile ilişkin görsel malzeme ve belgeye ulaşılammıştır.

Bu çalışmada ele alınan mezar anıtının kentin hangi mezarlığından getirildiği bilinmemektedir. Ayasofya Kilisesi bahçesinde yer alan mezar taşı 19. yüzyılın ikinci yarısından günümüze gelebilmiş kentteki tek figürlü mezar anıtıdır. (Fot.2)

13 Bryer ve Winfield, 2020, 845, 106a fotoğrafında Fransiskan mezarlığının ve St. Sabbas şapelleri görülmektedir.

14 Baedekers, 1914.

15 Karpuz, 2018, 31' deki Res. 39'da Maşatlık Mezarlığı'nın eski fotoğrafında da başka bir açıdan aynı mezarlık alanının fotoğrafı görülmektedir.

Fot. 1: Minthron Tepesi'nden (Boztepe) Trabzon manzarası. (Millet, 1893.)

Mezar Anıtı

Bugün Trabzon Ayasofya Kilisesi bahçesinde yer alan mezar anıtı Trabzon Müzesi'ne 10.12.1978 tarihinde hibe olarak getirilmiş, Müze Müdürlüğü'nün arkeolojik envanter defterine 223/78-9-1 numara ile kaydedilmiştir. Mezar anıtının hangi mezarlıktan getirildiği bilinmemektedir. Mermerden yapılan mezar anıtı üç bölümlüdür. Kaide kısmı alttadır. Kaide üzerindeki profilli gövde kısmı çocuk kabartmalarıyla süslenmiştir. Kare prizmal formlu kaide 0,55 m. yüksekliğinde ve 0,90 m. genişliğindedir. Kaidenin tüm yüzleri kitabesiz ve bezemesizdir. Kaide dışı taşkın profil -alt bordürle aynı ölçülerde- 0,90 m. olarak bitirilmiştir. Kaide malzemesinin farklılığı mezar anıtı ile ölçü olarak uyumsuzluğu, kitabenin olmaması orijinal kaidesinin tahrip olduğunu yerine şimdiki kaidenin konulduğunu da düşündürmektedir. (Fot.3)

Kaidenin üzerine yerleştirilen kabartmalı bölüm kaideden daha dar olarak dört yüzünde çocuk kabartmalarıyla birlikte monolit olarak tasarlanmıştır. Kabartmalı bölümün yüksekliği 1.01 m., genişliği 0,67 m.'dir. Anıtın tüm yüzleri aynı ölçülerde olup köşeleri dışı taşkın paye biçimindedir. Payelerin genişlikleri 0,10 m.'dir. Köşe payeleri dikdörtgen kaideli ve başlıklıdır. Paye gövdeleri bezemesizdir. Anıtın dikkati çeken en önemli özelliği payeler arasındaki kız ve erkek çocuk kabartmalarıdır. Kabartmalarda sadece bir yüzde kız çocuğu, diğer üç yüzde ise erkek çocuğu figürleri betimlenmiştir.

Anıtın birinci yüzünde elinde çiçek tutan bir kız çocuğu dikdörtgen biçimli platform üzerinde ayakta ve cepheden işlenmiştir. (Fot.4) 6,5 cm. yüksekliğinde ve 27 cm. genişliğindeki platform üzerine işlenen kabartma 81 cm. yüksekliğindedir. Kız figürünün üzerindeki yuvarlak yakalı elbisesi göğüsten itibaren drapelere hareketlendirilmiştir. Elbise belden bir kemerle kesilmiş, etek kısmı da diz altına kadar büzgülü olarak tasarlanmıştır. Elbisenin geniş kolları bilekten manşetle sonlandırılmıştır. Ayakları çıplaktır. Yuvarlak yüzü, uzun ve dalgalı saçları göğsüne kadar düşürülmüştür. Ellerinde tuttuğu gül buketini göğsüne dayamıştır. Mezar anıtlarında mezara çiçek getiren kız çocuğu betimlemeleri sevilen bir konu olarak 19. yüzyıl Avrupa mezar anıtlarında tercih edilse de İstanbul'da sadece Rum mezarlıklarında az sayıda örnekte karşımıza çıkmaktadır¹⁶.

16 Detaylı bilgi için bk. Alp, 2015, 240.

Anıtın ikinci yüzünde elindeki çemberi (*hula-hoop*) arkasına almış olarak tasvir edilen erkek figürünün sol ayağı düz olarak kaideye basarken, sağ ayağı öne doğru bükük biçimdedir. Kabartma 75 cm. yüksekliğinde 45 cm. genişliğindedir. Bu kabartmanın üzerinde durduğu basamak 27 cm. genişliğinde ve 6 cm. yüksekliğindedir. Figürün üzerindeki pantolonun paçaları kıvrık ve dizlerine kadar sıvanmıştır. Ayakları çıplaktır. Gömleği uzun kollu ve V yakalı bahriyeli gömlekleri hatırlatan biçimde dökümlü olarak işlenmiştir. Gömlek yakası içinde yuvarlak yakalı içlik görülmektedir. Gömlek yakası fiyonklarla ve drapellerle vurgulanmıştır. Kısa ve dalgalı saçları kabarıktır. Yüz hatları silinmiştir. Başını sağa doğru çeviren çocuk figürünün oval yüz hatları belirtilmiştir. Sol eli yana doğru sarkıtılmış biçimde dururken, sağ eli sırtının arkasında çemberi tutmaktadır. Pantolonu yuvarlak biçimli üç düğme ile süslenmiştir. (Fot.5)

Çember, 19. yüzyılın ikinci yarısına ait mezarlarda çocukla özdeşleşen bir oyuncak olarak tasvir edilmiştir. Bunun yanında geometrik biçimi çocuk oyuncağından farklı anlamlar ifade etmektedir. Daire sonsuzluk, mükemmellik, Tanrı'nın monogramı gibi onun tek ve mükemmelliğini gösteren bir sembol olarak işlenmiş olmalıdır¹⁷. Daire biçimi aynı zamanda defne dallarının çelenk biçiminde bir araya getirilmesiyle ebediyet ve yaşamın asla sonlanmayacağını sembolize etmek için de kullanılmaktadır.

Anıtın üçüncü yüzünde oturan çıplak bir erkek çocuk betimlenmiştir. Diğer yüzlerde olduğu gibi 6,5 cm. yüksekliğinde ve 27 cm. genişliğindeki dikdörtgen platform üzerine işlenen yastık üzerine oturan çocuk figürü oldukça aşınmıştır. Kabartma 54 cm. yüksekliğindedir. Bağdaş kurmuş biçimde oturan çocuk figürü sağ elini sağ bacağı üzerine koymuş, sol elini ise çenesine doğru yaslamıştır. Yüzünün büyük bir kısmı kırılmış olsa da başın aşağıya doğru hareketi bize düşünceli ve üzüntülü bir ifadeyle betimlenmiş olduğunu göstermektedir. Figürün oturduğu yastık oldukça şişkin ve köşeleri yuvarlatılmış, ortadan bir kordonla süslenmiştir. (Fot.6)

Dördüncü yüzde tasvir edilen erkek çocuk kabartmasının elinde sapan bulunmaktadır. 6,5 cm. yüksekliğinde ve 27 cm. genişliğindeki kırık platform üzerindeki kabartma 68 cm. yüksekliğindedir. Sağ elinde tuttuğu sapanın izleri seçilebilirken, kırık olan sol elinde olasılıkla taş tutmaktadır. Yuvarlak yakalı kolsuz kıyafeti drapellerle hareketlendirilmiş ve dizleri üzerinde sonlandırılmıştır. Ayakta, sol ayağı dizden bükük, sağ ayağı düz olarak betimlenen figürün kısa dalgalı saçları yıpranmıştır. Oval yüz hatlara sahip yüzünün burun ve gözleri zarar görmüştür. (Fot.7)

Bugün anıtın üzerinde tepelik ve haç bulunmasa da özgününde olsa gerektir. Aynı bahçede bulunan, ölçüleri ve dört yüzlü olması nedeniyle anıtın tepeliği olduğunu düşündüğümüz kabartmalı, mermer parçanın anıtlarla birlikte bahçeye getirildiği düşünülmektedir. 73 cm genişliğinde, 35 cm yüksekliğindeki tepeliğin dört yüzü de üçgen alınlıklıdır (Fot. 8, 9). Bu tepeliğin ön yüzünün alınlık kısmında melek kabartması işlenmiş, diğer üç yüz bezemesiz bırakılmıştır. Orta bölümü heykel veya haç yerleştirmek için düz olarak sonlandırılmıştır. Tepeliğin üzerinde 35 cm yüksekliğindeki bu kısmın kenarları yastık biçiminde yuvarlatılmıştır. Anıtın üzerinde kopma, kırılma ve mermi izleri saptanmıştır.

17 Ferguson, 1958, 153-159.

Fot. 2:
Trabzon Aya
Sofya Kilisesi
bahçesindeki
mezar
anıtının genel
görünümü.

Fot. 3:
Mezar
anıtının genel
görünümü.

Fot. 4: Kız çocuğu kabartması

Fot. 5: Holahup tutan erkek çocuğu kabartması

Fot. 6: Oturan çocuk kabartması

Fot. 7: Elinde sapan tutan çocuk kabartması

Sonuç

19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa ülkeleri ve Amerika yanında İstanbul'da da çocuk kabartma ve heykelleri mimari süslemenin bir parçası olarak yapılmaya başlamıştır¹⁸. Galata ve Beyoğlu'nun bazı yapılarında mimari stile uyan çocuk figürleri kabartma ve heykelleri az da olsa tercih edilmiştir. İstanbul'da Beyoğlu'ndaki Minerva Han'ın cephesinde ve Karaköy Ziraat Bankası'nda yer alan çocuk heykelleri sembolik anlamları yanında sempatik biçimleri ile insanların dikkati çeken ilk akla gelen örneklerdir. Adı geçen binalar yanında gayrimüslimlerin mezar anıtlarında bu beğeniye öykünen çok sayıda çocuk heykel ve kabartmaları bulunmaktadır. İstanbul'daki Feriköy Latin Katolik ve Protestan Mezarlıkları, Şişli Ermeni Gregoryen ve Rum Ortodoks mezarlıkları içinde çocuk heykel ve kabartmalarıyla süslenmiş birçok mezar anıtına ev sahipliği yapmaktadır.

Makalede ele alınan mezar anıtı üzerinde bulunan çocuk kabartmaları bu tip anıtların sadece İstanbul ile sınırlı olmadığını, Anadolu'da da benzer bir beğeniyle yaptırılmış olduğunu göstermektedir. Mezar anıtı, benzer örnekleri dikkate alındığında

18 Synder, 1992, 11-29'da Victorian dönem mezar anıtları üzerindeki çocuk kabartma ve heykelleri ele almıştır. Ne yazık ki çocuklar için anıtsal nitelikli mezarlar ile ilgili elimizde çok az yayın bulunmaktadır. Bu tarz mezar anıtları sadece üzerlerindeki kabartmalar veya heykellere göre değerlendirilmişlerdir.

19. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olmalıdır. Üzerinde herhangi bir sanatçı imzası ve aile adının bulunmaması ithal edildiğini düşündürmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a Avrupa ve Amerika'dan çok sayıda mezar anıtı getirilmiştir. İthal edilen anıtlar üzerine yerel mezar ustalarının zaman zaman sadece kitabe ekledikleri ya da kitabelik kısmının boş bırakıldığını daha önce yaptığımız araştırmalarımıza dayanarak söyleyebiliriz¹⁹. Anıtın işçiliği, çocuk kabartmalarının stili ve Carrara mermeri kullanılması da bize İtalya'dan getirilmiş olduğunu düşündürmektedir²⁰. Beyaz zemin üzerine açık gri damarlı Carrara mermeri Toskana bölgesinde Antik dönemden beri kullanılan günümüzde de oldukça az çıkarılan pahalı bir malzemedir. Bu nedenle yapıldığı dönemde de anıtın maliyetinin yüksekliği gelir durumu iyi bir kişi veya aile tarafından sipariş edildiğini akla getirmektedir.

Fot. 8: Anıtın tepelik bölümünün melek kabartmalı ön yüzü

Fot. 9: Anıtın tepelik bölümünün bezemesiz diğer yüzleri

Ülkemizde bulunan az sayıdaki örnekten biri olan mezar anıtı üzerindeki çocuk kabartmaları küçük yaşta ölen bir çocuk için yaptırılmış olduğunu akla getirmektedir. Genellikle genç yaşta ölen kişilerin mezar anıtlarında kullanılan çocuk figürlerinde Hristiyan inancının yerleşik sembollerinden arındırılmış ya da gündelik yaşamları içinde oyun oynarken betimlendiği bir biçim dili sıkça tercih edilmiştir. Ele aldığımız kabartmalarda sadece bir yüzde kız çocuğu, diğer üç yüzde ise erkek çocuğu figürleri betimlenmiştir. Bu durum anıtın birden çok çocuk için mi yapıldığını yoksa çocuk mezarlarının bulunduğu bir alan için yerleştirilmiş bir anıt olduğunu düşündürse de ne yazık ki elimizde bunları doğrulayacak bir kanıt bulunmamaktadır. Ama bu yüzyılda yapılmış her mezar anıtında bir sembolizm aramanın da çok doğru olmadığı söylenebilir.

Çocuk figürlerinin ellerinde çember ve sapan gibi oyuncaklar, çocukların masumiyetini akla getirmektedir. Çocuk kabartmalarında figürlerin üzerindeki giysiler dönemin Trabzonlu ailelerinin giydiği kıyafetlerden oldukça farklı daha çok Avrupaî

19 Alp, 2015, 289-290, 362; Alp, 2017a, 177-192.

20 Carrara malzeme ile ilgili detaylı bilgiler için bk. Berresford, 2007.

tarzdadır. Figürlerin üslubunun İtalya'daki örneklerle yakın benzerliği, ellerinde tuttıkları objelerin İstanbul ve Anadolu'daki çocuk oyuncaklarından farklı olması ve özellikle çemberin benzer örneklerinin sadece İtalya'daki Cenova Staglieno Mezarlığı'ndaki bazı heykellerde görülebilir olması akla İtalyan kökenli bir sanatçıyı getirmektedir. İtalyan heykeltıraş Cenovalı Adolfo Lucarini tarafından yapılmış Cenova Staglieno Mezarlığı'ndaki İtalino Iacomelli'nin mezar anıtında elinde çember çeviren çocuk heykeli akla gelen ilk örneklerden biridir²¹.

Candan Nemlioğlu, Trabzon Müzesi olarak kullanılan Kostaki Köşkü'nün mimarının İtalyan Delfo Seminati olduğunu evin mimari ve süsleme beğenisinin İtalyan ile Rus zevkini yansıttığını belirtmektedir²². Buradan hareketle Trabzon'da yaşayan Rum, Ermeni ve Latin bankerlerin İtalyan zevkine yakın ilgisini gösteren uygulamaların kentte var olduğunu bilmek İtalyan bir heykeltıraş tarafından yapılmış olabileceğini güçlendiren nedenler arasındadır.

19. yüzyılın ikinci yarısının ilk on yılında Avrupa'da açılan Sanat ve Mimarlık okullarında, inşa edilen sivil ve dini yapılarda, meydanlara konulan heykellerin tümünde İtalyan sanat ve kültürünün etkileri görülmektedir. Yüzyıllar boyunca Avrupa sanatını etkileyen İtalyan sanatçılar, mimarlar ve ustalar çalıştıkları her ülkeye kendi beğenilerini götürmüşlerdir. Bu makalede ele aldığımız mezar anıtı da 19. yüzyıl ikinci yarısında dünyada etkisini gösteren İtalyan beğenisinin Trabzon'daki bir örneğidir.

21 Anıt 1925 yılında, 5 yaşında parkta oynarken öldürülen Lacomelli için ailesi tarafından yaptırılmıştır. Anıtta elindeki çemberi çeviren çocuk betimlenmiştir. Anıtta iki el tarafından yakalayacak olan çocuğun ölüm anı anlatılmıştır. (Bk. European Cemeteries Route, 2010). İtalyan mezar anıtlarıyla ilgili detaylı bilgi için bk. Berresford, 2004, 108 ve 204.

22 Nemlioğlu, 2008, 12-15. İtalyan mimar Delfo Seminati'nin adına Antonia Lasciac ile çalıştığı Hidiv Kasrı'nda ve Nişantaşı Anadolu Lisesi binasının inşaatında rastlanmaktadır. Seminati'nin Lasciac yanında D'Aranco ile de birlikte çalıştıkları anlaşılmaktadır. Hakkında az sayıda bilginin bulunduğu mimarın İstanbul dışında Trabzon'da çalışması iki kent arasında mimar alışverişinin olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Alp, S. (2015). *İstanbul ve İzmir'deki Ermeni, Rum ve Levanten Mezarlıklarında Bulunan Figürlü Mezarlar*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Alp, S. (2017). İstanbul'un Sessiz Tanıkları: Feriköy Latin Katolik Mezarlığı Heykelleri. *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, No. 6, 2017 Aralık, İstanbul, Suna ve İnan Kıraç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 177-192.
- Alp, S. & Marmara, R. (2017). İstanbul Saint Esprit Kilisesi Kriptası'ndaki Duvar Resimli Bir Mezar Şapeli. *Osmanlı Dünyasında Kültürel Karşılaşmalar ve Sanatsal Yansımaları*. (29-35), (Ed.: A. Pelin Şahin Tekinalp, M. Fatih Müderrisoğlu, Ü. Anaç), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Baskıcı, M. (2012). XIX. Yüzyılda Trabzon Limanı: Yükseliş ve Gerileyiş. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 67, No. 3, 33-56.
- Berresford, S. (2004). *Italian Memorial Sculpture 1820-1940*. Singapore: Frances Lincoln Limited.
- Berresford, S. (2007). *Carrara e il mercato della scultura*. İtalya: Federico Motta Editore. *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Tarihi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını, Samsun, 97-131.
- Bryer, A. & Winfield, D. (2020). *Karadeniz'in Orta Çağ Dönemi Eserleri ve Topografyası*, (Çev. İsmail Köse), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu.
- Demircioğlu, İ. H. (2001). İngiliz Konsolosu Palgreve'e Göre 1868'de Trabzon Konsoloslukları. *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*.3-5 Mayıs 2001, Trabzon İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2001, 487-492.
- Eldem, E. (2017). Scanning The Ottoman Black Sea in 1900 through the Revue commerciale du Levant. *The Economic and Social Development of The Port-Cities of The Southern Black Sea Coast and Hinterland, Late 18 th-Beginning of The 20 th Century*. (Ed. Edhem Eldem, Sophia Laiou, Vangelis Kechriotis), Corfu: Black Sea Project Working Papers vol. V), 83-108.
- European Cemeteries Route [2010]. Hands of Madness. *European Cemeteries Route - Association of Significant Cemeteries in Europe*. URL: <https://cemeteriesroute.eu/projects/stories/hands-of-madness.aspx> (E.T.: 20.04.2020.)
- Ferguson, G. (1954). *Signs & Symbols in Christian Art*. London. Oxford University Press.
- Gürman, T. & Fitton Brown, S. (2013). *İzmir-Buca All Saints British Protestant Church Atriumunda Yer Alan Mezar Taşları ve Lahitler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kütükoğlu, M. S. (1998). XIX Yüzyılda Trabzon Ticareti. *Ondokuz Mayıs Eğitim Fakültesi*

- Matossian, B. Der, (2009). *The Pontic Armenian Communities in The Nineteenth Century. Armenian Pontus: the Trebizond-Black Sea Communities*. (Ed. Richard G. Hovannisian), California: Mazda Publishers, 217-244.
- Millet, G. (1893). *Minthrion Tepesi'nden (Boztepe) Trabzon Manzarası*. Collection Chrétienne et Byzantine / Photothèque Gabriel Millet, EPHE.
- Nemlioğlu, C. (2008). *Trabzon'un Abidevi Eserlerinden Kostaki Köşkü*. İstanbul: Nöbetçi Yayınevi.
- Öksüz, H., (2014). *20. Yüzyıl Başlarında Trabzon Toplumsal Tarih Yazıları*. Trabzon, Serander Yayınevi.
- PontosWorld [2021]. Konstantinos Theofylaktos. URL: <http://pontosworld.com/index.php/pontus/history/biographies/138-theofylaktos-konstantinos>. (E.T.: 20.10.2021]
- Stott, A. (2008). The Baby in a Half-Shell: A Case Study in Child Memorial Art of The Late Nineteenth Century, *Nineteenth Century Art Worldwide* 7, no.2.
- Synder, E. M. (1992). Innocents in a Wordly Word: Victorian Children's Gravemarkers. *Cemeteries Gravemarkers*. (Ed. Richard E Meyer), Utah, Utah State University Press, 11-29.
- Şarлак, E. (2005). *İstanbul'daki Hıristiyan Mezarlıklarında Mimarlık ve Sanat*. İstanbul, Derin yayınları.
- Trabzon Müze Müdürlüğü. [2015]. *Trabzon Müzesi*. URL: <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44143/trabzon-muze-mudurlugu.html> [E.T.: 20.10.2015.)
- Ülkü (2005). Mersin & Konstantinos Mavrommatis'in Mezar Anıtı. *Tarih İçinde Mersin Kolokyum II*, s.96-104, Mersin, Türkiye.
- Üner, T. A. (1994). Trabzon. *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri 1800-1914*. (Ed. Ç. Keyder, Y. E. Özveren, D. Quataert), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 45-71.
- Üner, T. (1982). Trade Merchants in Nineteenth-Century Trabzon: Elements of Ethnic Conflict. *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Fuctionings of a Plural Society*, Benjamin Braude ve Bernard Lewis (Ed), Newyork:Holmes and Meier Publishers, Vol.1, 287-318.
- Wagner & Debes. (1914). Trapezunt (Trabzon, Trebizond) City Map [scale 1:30,000], Leipzig. URL: https://www.discusmedia.com/maps/turkish_city_maps/5607/ (E.T.: 01.10.2020.)
- Yılmaz, Ö. (2014). Victor Fontanier'nin Trabzon Konsolosluğu (1830-1832). *OTAM*. 35/ Bahar, 153-195.
- Yılmaz, Ö. (2016). Trabzon Ermenileri Arasında Protestanlığın Yayılması ve Etkileri, *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu*, İstanbul: Değişim Yayınları, 1233-1247.

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi | Ege University, Faculty of Letters
Sanat Tarihi Dergisi | Journal of Art History
ISSN 1300-5707 | e-ISSN 2636-8064
Cilt: 30, Sayı: 2, Ekim 2021 | Volume: 30, Issue: 2, October 2021

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Edebiyat Fak. adına Dekan (On behalf of Ege Univ. Faculty of Letters, Dean): Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ ♦ Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Doç. Dr. Hasan UÇAR ♦ Editörler (Editors): Dr. Ender ÖZBAY, Prof. Dr. Semra DAŞCI ♦ Yayın Kurulu (Editorial Board): Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY, Doç. Dr. Lale DOĞER, Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKÇİOĞLU ♦ İngilizce Editörü (English Language Editor): Dr. Öğr. Üyesi Elvan KARAMAN ♦ Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretariat - Graphic Design/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

İnternet Sayfası (Açık Erişim) | Internet Page (Open Access)

DergiPark
AKADEMİK
<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

Clarivate
Analytics
ESCI
Emerging Sources Citation Index

TR DİZİN
ULAKBİM
TR DİZİN

DOAJ

Crossref

EBSCO

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Academic
Resource
Index
ResearchBID

SÖBIAD